

**Катерина Мельник**, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Уманського національного університету садівництва

**Сергій Колотуха**, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Уманського національного університету садівництва

**Іван Коваленко**, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

## **ЗНИЖЕННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТІЙКОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ**

*У статті визначено основні фактори ризиків, з якими зіткнулися українські банки, обґрунтовано пропозиції з управління ризиками та скорочення втрат від них. Розглядаються деякі нові тенденції у розвитку українських банків та проаналізовано їх вплив на ризики банківської діяльності.*

**Ключові слова:** *кредитний портфель, кредитний ризик, процентна ставка, кредитна політика, проблемні кредити.*

Сучасний бізнес неможливий без ризику. Ризик – це зворотний бік свободи підприємництва. З розвитком ринкових відносин в нашій країні посилюється конкуренція, розширюються можливості діяльності. Для досягнення успіху в своїй справі, потрібні оригінальні рішення і дії. Також потрібен постійний творчий пошук, мобільність і готовність до впровадження всіх можливих технічних і технологічних нововведень, а це неминуче пов'язано з ризиком.

Кредитна діяльність завжди супроводжується ризиком, оскільки результати будь-якої економічної діяльності характеризуються невизначеністю, пов'язаною з вірогідністю появи у майбутньому непередбачуваних обставин, що можуть виникати у зовнішньому та

внутрішньому середовищі суб'єкта підприємницької діяльності. Так, за оцінками експертів на кредитні ризики припадає біля 50 % потенційних втрат очікуваних прибутків<sup>1</sup>.

Оскільки метою діяльності банку є отримання максимального прибутку, він повинен приділяти велику увагу здійсненню своїх операцій при мінімально можливих ризиках. Щоб уникнути банкрутства і досягти стійкого становища на ринку банківських послуг банкам необхідно шукати і застосовувати ефективні методи та інструменти управління цими ризиками. Тому в сучасних умовах дослідження кредитного ризику набувають ще більшої актуальності.

Питанням дослідження банківських ризиків присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків П.Роуза, О.Ф. Андросової, О.Д. Вовчак, О.В. Дзюблюк, О.Р. Дробницької, А.В. Огієнко, Т.Д. Косової, Л.О. Примостки, М.І. Савлука та інших дослідників. Проте, необхідно зазначити, що питання визначення та управління банківськими ризиками ще не вирішені повною мірою і проблема оптимального їх співвідношення, нині залишається актуальною й потребує подальших досліджень.

Метою статті є вивчення факторів ризиків, з якими зіткнулися українські банки, теоретичних засад та практичних методів управління ними та розробка пропозицій щодо зниження кредитних ризиків та забезпечення їх стійкості в діяльності банку.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, а також нормативно-правові акти України, що регулюють відносини у рамках банківської сфери. У процесі його здійснення використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, емпіричний (узагальнення та порівняння), рядів динаміки, а також системного підходу до рішення проблем.

---

<sup>1</sup> Слобода Л.Я. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності / Л.Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005 – №1. – С. 126–137.

Кредитні операції найприбутковіша стаття банківського бізнесу. За рахунок цього джерела формується основна частина чистого прибутку, відраховується в резервні фонди та йде на виплату дивідендів акціонерам банку. Тому особливої уваги заслуговує процес управління кредитним ризиком, так як від його якості залежить успіх роботи банку. Дослідження банкрутств банків усього світу свідчить про те, що основною причиною стала низька якість активів.

Кредитний ризик – непогашення позичальником основного боргу і відсотків за кредитом, ризик процентних ставок. Уникнути кредитного ризику дозволяє ретельний відбір позичальників, аналіз умов видачі кредиту, постійний контроль фінансового стану позичальника, його здатність погасити кредит. Виконання всіх цих умов гарантує успішне проведення найважливішої банківської операції – надання кредитів.

Для кращого розуміння стану ринку кредитування розглянемо динаміку основних показників якості кредитного портфеля банківської системи України за 2011–2016 рр. (табл. 1).

**Таблиця 1. Динаміка показників якості кредитного портфеля банків України станом на початок року, млрд, грн\***

| Показник                        | 2011 р. | 2012р. | 2013 р. | 2014 р. | 2015 р. | 2016 р. |
|---------------------------------|---------|--------|---------|---------|---------|---------|
| Обсяг активів                   | 942,1   | 1054,3 | 1127,2  | 1278,1  | 1316,9  | 1254,4  |
| У % до попереднього періоду     | 107,0   | 111,9  | 106,9   | 113,4   | 103,0   | 95,3    |
| Обсяг кредитного портфеля       | 755,0   | 825,8  | 815,3   | 911,4   | 1006,4  | 965,1   |
| У % до попереднього періоду     | 101,0   | 109,4  | 98,7    | 111,8   | 110,4   | 95,9    |
| Проблемні кредити               | 84,6    | 79,2   | 72,6    | 70,2    | 135,9   | 213,3   |
| У % до попереднього періоду     | 121,0   | 93,6   | 91,7    | 96,7    | 193,6   | 156,9   |
| Резерви за активними операціями | 148,9   | 157,9  | 141,3   | 131,3   | 204,9   | 321,3   |
| У % до попереднього періоду     | 121,6   | 106,0  | 89,5    | 92,9    | 156,0   | 156,8   |

\* За даними офіційного сайту НБУ: [www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)

Показники, наведені в таблиці 1, впродовж 2011–2016 рр. демонструють темпи зростання. За період з 01.01.2011 р. по 01.01.2016 р. у банківській системі відбувалося коливання обсягів кредитного портфеля. Так, якщо на початку 2011 р. обсяг кредитного портфеля складав 755 млрд грн, то вже наступного року він збільшився на 9,4 %, в 2013 р. – зменшився на 1,3% від попереднього, проте у 2014-2015 рр. він знову збільшився, а в 2016 р. – зменшився на 4,1% від 2015 р. і становив на 01.01.2016 – 965,1 млрд грн.

Темпи зростання резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями значно перевищували приріст банківських активів. Необхідно відмітити, що впродовж 2013-2014 рр. спостерігалася позитивна тенденція до зменшення обсягу резерву для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, що стало наслідком зменшення обсягу проблемних активів у портфелях банків України. Перевищення темпів зростання резерву порівняно з темпами зростання активів мало місце починаючи з 2015 р. Так, активи банків зменшилися в 2016 р. порівняно з 2015 р. на 4,7%, тоді як резерв для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями за цей період зріс на 56,8%, що свідчить про суттєве погіршення стану портфеля активів банків за рівнем ризику. Зростання обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями пов'язано із погіршенням якості активів банків та є наслідком зростання рівня ризиків кредитування для банківських установ.

Як бачимо, у сучасних умовах функціонування банківської системи України суттєвими залишаються обсяги проблемних кредитів, що негативно впливає на ліквідність і фінансову стійкість банків. Це зумовлює потребу в систематичному моніторингу якості активів як окремих банків, так і системи загалом, оскільки незадовільна їх якість та невміння управляти ними, як засвідчив досвід минулих років, може призвести до фінансової нестабільності, розвитку кризових явищ та неліквідності фінансового ринку.

Обсяг проблемних кредитів у кредитному портфелі банків є головним показником його якості. Згідно з даними Національного банку України, станом на 01.01.2016 р. обсяг проблемної заборгованості в порівнянні з 2011 р. зріс в 2,5 рази – з 84,6 до 213,3 млрд грн, а до попереднього 2015 р. – на 56,9%.

Питома вага проблемної заборгованості у кредитному портфелі банків України відображена на рис. 1.

**Рис.1. Частка проблемних кредитів та частка резервів за активними операціями у кредитному портфелі банків України\***

\* За даними офіційного сайту НБУ: [www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)

За аналізований період частка простроченої заборгованості з кожним роком зростала (крім 2013-2014 рр.), досягнувши максимального значення у 2016 р. та склала 22,1%. А як показує світова практика, коли рівень проблемної заборгованості клієнтів в кредитному портфелі банку перевищує 10%, то виникає загроза економічній безпеці банку<sup>2</sup>.

---

<sup>2</sup> Дробніцька О.Р. Проблемні кредити банків: сучасний стан та можливості управління ними через процес сек'юритизації активів / Дробніцька О.Р. // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2013. – № 6. – С. 267-271.

Причиною такого зростання проблемної заборгованості є значний обсяг кредитів, виданих банками на рефінансування старих позик, погіршення фінансового стану позичальників у результаті складної політичної ситуації, економічної кризи, девальвації гривні, інфляційних процесів в Україні, а також ведення бойових дій на території України, що негативно впливає на якість кредитного портфеля вітчизняних банків.

Значний вплив мало також погіршення внутрішньосистемних банківських тенденцій, що проявилось у збільшенні частки валютних кредитів у кредитному портфелі банків, скорочення обсягів та відсутність зовнішніх джерел фінансування, які є дешевшими за внутрішні.

Валютна криза, спричинена різкою девальвацією гривні, автоматично призводить до кризи банківського кредитування, зумовлюючи, попри номінальний ріст кредитного портфеля банків, також і нарощування ними резервів.

Потрібно зазначити, що частка резервів за активними операціями банків у 2011–2016 роках повторює тенденцію за часткою проблемних кредитів в кредитному портфелі банків. Так, частка проблемних кредитів в кредитному портфелі банків зросла за аналізований період від 19,7% у 2011р. до 33,3% у 2016 р., тобто більше, ніж у 1,5 рази. Починаючи з 2012 року цей показник почав поступово зменшуватися і у 2014 році склав 14,4%. Проте у 2015 р. відбулося збільшення цього показника до 20,4%, а на початок 2016 р. він вже досягнув 33,3%. Отже, дані зміни є причинами зниження якості кредитних портфелів банків в Україні.

Для поліпшення якості кредитного портфеля комерційних банків Національним банком України прийнято низку нормативних документів. Серед яких можна виділити: Положення Національного банку України «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» від

19.11.2014 № 727<sup>3</sup>, а також «Рекомендації щодо роботи банків з позичальниками – фізичними особами, які мають заборгованість за споживчими кредитами та потрапили в скрутне фінансове становище», схвалені постановою Правління НБУ від 06.08.2009 р. № 461<sup>4</sup>.

Важливою ланкою державної політики в розвитку економіки, є виконання вітчизняними банками функції оздоровлення економіки і подолання кризи ліквідності. Не можна не відзначити, що участь банків у високоприбуткових операціях кредитування необхідно для покращення фінансових результатів їх діяльності, оскільки з утворенням великого обсягу простроченої заборгованості за банківськими кредитами і формуванням додаткових резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, рівень прибутку банків різко скоротився (рис. 2).

**Рис. 2. Динаміка чистого прибутку комерційних банків України станом на початок року, млн грн\***

\* За даними офіційного сайту НБУ: [www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)

---

<sup>3</sup> Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затверджене постановою Правління НБУ від 25 січня 2012 року № 23 (зі змінами).

<sup>4</sup> Рекомендації щодо роботи банків з позичальниками – фізичними особами, які мають заборгованість за споживчими кредитами та потрапили в скрутне фінансове становище»: схвалені постановою Правління НБУ від 06.08.2009 р. № 461.

Збиток банківського сектору був у першу чергу обумовлений значними витратами на формування резервів під активні операції, спричиненими збільшенням кількості проблемних кредитів на тлі глибокої економічної рецесії та масштабної девальвації, а також списання кредитів у Криму й на Донбасі.

Відсутність ефективних методів управління ризиками може в кінцевому результаті привести комерційний банк до виникнення значних проблем, адже кожний недооцінений банківський ризик перетворюється у ризик структурний та завдає збитки банку в цілому. Але повністю уникнути ризиків у банківській діяльності неможливо, тому необхідно передбачити та мінімізувати їх вплив.

Існують як зовнішні, так і внутрішні способи мінімізації кредитних ризиків. Серед зовнішніх способів регулювання кредитного ризику банку важлива роль належить нормативам кредитного ризику (табл.2), які мають на меті не допустити надмірну концентрацію кредитного ризику в банку. Економічні нормативи діяльності банку, які доводить Національний банк України, є основою системи лімітів, що встановлюються для обмеження та мінімізації кредитного ризику банку.

Дані таблиці 2 свідчать, що проведений аналіз дотримання банківськими установами України нормативів кредитного ризику вказує на нижчі фактичні значення нормативів від оптимальних.

Відповідно до зміни нормативно-правового регулювання діяльності банків України Постановою правління Національного банку України № 361 від 08.06.2015р. встановлено новий норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) на заміну нормативів максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) і максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10). Такий захід було здійснено задля посилення контролю за видачею банками



кредитів пов'язаним особам. Станом на 01.01.2016 р. норматив Н9 перевищив своє нормативне значення 25% і склав 31,19%.

**Таблиця 2. Динаміка нормативів кредитних ризиків банківської системи України на кінець року, %**

| Норматив                                                                                                                      | 2008р. | 2009р. | 2010р. | 2011р. | 2012р. | 2013р. | 2014р. | 2015р.             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------------------|
| Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) < 25%                                             | 23,04  | 21,56  | 21,04  | 20,76  | 22,10  | 22,33  | 22,01  | 22,78              |
| Норматив великих кредитних ризиків (Н8) < 800%                                                                                | 187,36 | 169,21 | 161,20 | 164,46 | 172,91 | 172,05 | 250,04 | 364,14             |
| Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) < 5                         | 1,66   | 0,93   | 0,81   | 0,57   | 0,37   | 0,366  | 0,13   | 31,19 <sup>5</sup> |
| Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10) < 40%, з 2006 р. < 30% | 5,76   | 3,31   | 2,25   | 2,51   | 2,41   | 1,63   | 1,37   | –                  |

\* За даними офіційного сайту НБУ: [www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)

Отже, аналіз дотримання банками України нормативів кредитних ризиків свідчить про необхідність посилення заходів ризик-менеджменту

---

<sup>5</sup> Постанова Правління Національного банку України від 08.06.2015 № 361 «Про схвалення Змін до Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні»

українських банків щодо кредитної дисципліни та впровадження міжнародних підходів до пруденційного нагляду за діяльністю банків.

Для банків найбільш прийнятним виходом з ситуації, що склалася буде перегляд заставного забезпечення, яке вони можуть прийняти від клієнтів. Диверсифікація заставного забезпечення дозволить поліпшити банкам якість кредитного портфеля і тим самим мінімізувати ризики неповернення кредитів. Стосовно проблем, пов'язаних з відсутністю у підприємств позитивних фінансових показників при оформленні інвестиційного кредиту, банкам слід переглянути свою політику в області укладання кредитних договорів та знизити вимоги до надання підтверджень підприємством своєї фінансової стійкості і позитивної динаміки розвитку. Це дозволить банкам повернути велику частину клієнтів, які пішли до приватних інвесторів через надання ними фінансування при високих ризиках, і тим самим збільшити частку підприємств реального сектора в кредитному портфелі. Проте при цьому не варто забувати про можливість розвитку несприятливих подій, і для цього необхідно закласти ймовірність ризиків в стратегію банку з застосуванням заходів зі страхування і захисту від їх виникнення.

У свою чергу, внутрішні ризики пов'язані з основною і допоміжною діяльністю банку на фінансовому ринку. Ризики основної банківської діяльності включають в себе процентний, валютний ризики, ризик неплатежу за виданими кредитами, цінові ризики по розрахунковим, факторинговим та лізинговим операціями банків, а також ризики зниження ринкової ліквідності фінансових інструментів і реінвестування в них банківського капіталу. Таким чином, внутрішні банківські ризики пов'язані з тим, що банк не має можливості завжди брати участь в процесі реалізації управлінських рішень позичальників, одержувачів інвестицій та інших клієнтів банку.

Між внутрішніми і зовнішніми банківськими ризиками існує тісний взаємозв'язок, який необхідно взяти до уваги при розробці шляхів їх мінімізації.

Оцінка ризиків повинна супроводжувати планування дій банку щодо інвестування, кредитування або надання інших банківських послуг. Відповідно, прийняття управлінських рішень повинно бути пов'язане з діями по мінімізації ризиків і можливих втрат банківського капіталу, активів і прибутків.

Для реалізації механізму інтегрування внутрішньобанківського контролю і управління ризиками необхідно, щоб банк брав на себе тільки ті ризики, які вписуються в стратегічні цілі та інтереси акціонерів. Для цього менеджери банку, які приймають і реалізують управлінські рішення, пов'язані з прийняттям ризиків, а також служба внутрішнього контролю повинні працювати разом.

В умовах реалізації внутрішньобанківського контролю ключовим моментом є контроль над роботою персоналу, а, як відомо, для підвищення результативності роботи необхідна чітка мотивація.

Також для залучення клієнтів, зокрема, юридичних осіб і організацій, банками доцільно впроваджувати нові технології, що дозволяють спростити клієнтам операції управління грошовими коштами. Однією з таких технологій є Інтернет-банкінг, один з найдинамічніших секторів банківської системи. За цією назвою ховається сервіс, що дозволяє управляти своїм банківським рахунком через Інтернет. Інтернет-банкінг затребуваний в першу чергу тому, що він економить час власнику банківського рахунку та дозволяє оперативно управляти коштами.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зазначити: розвиток кредитних відносин комерційних банків з реальним сектором економіки залежить як від державної політики, так і від роботи та зусиль комерційних банків і підприємств-позичальників. У числі найважливіших заходів, які проводяться банками, щодо сприяння розвитку даних відносин, необхідно виділити наступні: залучення довгострокових кредитів за рахунок збільшення ставок по депозитах; залучення клієнтів за рахунок впровадження нових технологій, що спрощують проведення банківських операцій клієнтами;

розгляд прийняття від підприємств в якості заставного забезпечення інших видів застави, крім нерухомості; перегляд кредитної політики в області кредитування, зокрема, зменшення вимог, які пред'являються до потенційних позичальників; підвищення рівня капіталізації і створення довгострокової ресурсної бази комерційних банків; зниження кредитних ризиків за рахунок підвищення ефективності внутрішньобанківського контролю і управління персоналом.

**Cateryna Melnyk, Serhii Kolotukha, Ivan Kovalenko.** The reducing of credit risks and provision of stability of bank activiti

The article is devoted to the main factors of risks which are faced before the Ukrainian banks. The authors substantiated the main propositions due to management of risks and reduction of losses from them. The authors considered some new trends of development in Ukrainian banks and analyzed their influence on risks of bank activity.

**Екатерина Мельник, Сергей Колотуха, Иван Коваленко.** Пути снижения кредитных рисков и обеспечение их устойчивости в деятельности банка

В статье определены основные факторы рисков, с которыми столкнулись украинские банки, обоснованы рекомендации по управлению рисками и сокращения потерь от них. Рассматриваются некоторые новые тенденции в развитии украинских банков и проанализировано их влияние на риски банковской деятельности.